

עליית החברה האזרחית בעולם ובישראל

ראשי פרקים לתפיסה חברתית תלת-מגזרית חדשה

מאת: ד"ר ישעיהו בן-אהרן

"מצד אחד, החברה [הישראלית] מתפצלת לתרבויות שונות, המנהלות ביניהן מאבקים חריפים על כללי המשחק ועל הקצאת הנכסים המשותפים, אך יחד עם זאת, נבנה רב-שיח, ככל שיהיה לעיתים בוטה מאוד, בין התרבויות השונות ושכבות האליטות שלהן, ומתגבשת סולידריות על בסיס חדש. כך עשוי להיווצר בהדרגה לנגד עינינו מרחב ציבורי חדש, שכמותו טרם הכרנו: החברה האזרחית". (ברוך קימרליג, קץ שלטון האחוסלי"ם 2001, עמ' 86)

"החברה האזרחית היא שנושאת את התקווה להתחדשות חברתית, לצמיחת מנהיגות חדשה ולהתוויית עתיד טוב יותר למדינת ישראל" (יולי תמיר, "הארץ", 1.1.2002)

מבוא

מאז שנות ה-90 של המאה הקודמת, אנו עדים לא רק להתמוטטות המשטרים הקומוניסטיים והסוציאליסטיים, שהתיימרו לקיים תחלופה חברתית בת קיימא לקפיטליזם המערבי, אלא גם להחלשות משמעותית של מדינת הרווחה האירופית ששימשה כדגם למדינות מפותחות ומתפתחות ברחבי העולם מאז תום מלחמת העולם השנייה, וביניהן גם מדינת ישראל. במקביל, אנו עדים להיווצרותו של מאזן כוחות חברתי חדש. התפיסה החברתית המוצגת כאן מבוססת על ניתוח והבנה של מאזן כוחות חברתי חדש זה.

ארבעה תהליכים תרבותיים, חברתיים, וכלכליים משולבים פוקדים היום את האנושות, בכל הרמות של ארגון חברתי, ואלו הם:

- הגלובליזציה האליטיסטית בתחום הכלכלי
- החלשות מדינת הרווחה בתחום המדיני-פוליטי
- עליית החברה האזרחית, המבוססת על השקפת עולם חדשה, למעמד של כוח חברתי עצמאי במגזר השלישי
- התהוות מאזן כוחות חברתי חדש, תלת-מגזרי - כלכלה, מדינה, חברה אזרחית - המחליף את מאזן הכוחות הדו-מגזרי - כלכלה ומדינה - שקדם לו.

הגלובליזציה האליטיסטית: מקובל לכנות את תהליך הגלובליזציה, כאשר הוא הופך למכשיר למירוב עוצמה ורווח בידי תאגידים והון על לאומיים בשם "גלובליזציה אליטיסטית" או "תאגידית" (Elite or Corporate Globalization). כוחות אלו פועלים מבלי להתחשב בצרכי האדם, החברה והסביבה וגורמים לפערים, שלא היו כמותם בהסטוריה, בין עניים לעשירים ולמצב האקולוגי החמור של כדור הארץ. הגלובליזציה האליטיסטית מחזקת את החלשות מדינת הרווחה ואת עליית החברה האזרחית ככוח חברתי המתנגד לה.

החלשות מדינת הרווחה: מדינת הרווחה, הן באירופה והן באסיה, התפתחה בצורה הנוכחית לאחר מלחמת העולם השנייה, ומילאה תפקיד חשוב בשיקום המשקיים הלאומיים והשירותים הציבוריים. היום היא מאבדת את התמיכה האזרחית, מכיוון שבארצות רבות, חלק ניכר מהאזרחים אינו מרוצה מהאופן שבו המדינה מנהלת את השרותים (במיוחד חינוך, תרבות, בריאות, שמירה על הסביבה ופיתוח התשתיות), והוא מודע יותר להשפעות האינטרסים של התאגידים העל-לאומיים וההון הגלובלי על ניהול הכלכלה הלאומית.

עליית החברה האזרחית: בארצות רבות, ארגוני החברה האזרחית מחליפים חלק מתפקידי מדינת הרווחה המקובלים, במיוחד בשרותים, תרבות, הגנה על זכויות האדם וסביבה. אבל אין זה רק שינוי פונקציונלי. תמיכה אזרחית פעילה, המבוססת על השקפת עולם ערכית, הכרחית לקיומה של המדינה הדמוקרטית. הלגיטימיות של הדמוקרטיה אינה נכס קבוע, אלא חייבת להתחדש בכל דור. החל מאמצע המאה ה-20 המקור הרוחני והמוסרי, המניע את החברה האזרחית, מבוסס על השינויים הגדולים המתחוללים בתפיסת העולם והאדם, המוצאים את ביטויים גם בשינויים במדעי הטבע והרוח: המדעים וההגות החדשים מתארים יקום, אבולוציה, וחיים על פני האדמה, בצורה שיתופית, שלמותית ויצירתית. היקום והטבע, והאדם בתוכם, נראים היום יותר כיצירה גדולה, מאשר כמכונה ענקית. תמונת עולם זו הינה בעלת משמעויות אתיות וחברתיות, מכיוון שהיא שמה דגש על שותפות, אחריות הדדית, ודאגה לשלמות החיים.

יצירת מאזן כוחות תלת-מגזרי: התחזקות החברה האזרחית הופכת אותה לכוח חברתי עצמאי, ולצד הכוחות השלטוניים והכלכליים היא הופכת לכוח שלישי. עלייתה יוצרת מאזן כוחות חברתי חדש, שהוא תלת-מגזרי. מערך זה מחייב את יצירתם של איזונים ושותפויות תלת-מגזריים, בהן משתתפים ארגונים אזרחיים, פוליטיים וכלכליים. הוא מחליף את מאזן הכוחות החברתי הקודם שהיה דו-מגזרי, של מדינה מול כלכלה. יחסי הגומלין, האיזונים והשותפויות התלת-מגזריים עונים טוב יותר על הצרכים החברתיים בהווה.

החברה האזרחית העולמית השיגה בשנות ה-90 של המאה הקודמת השפעה חברתית, שאיפשרה לה להשתתף בקביעת סדר היום הגלובלי בנושאים החשובים ביותר. היא עלתה לכותרות בעקבות "הקרב על סיאטל" בנובמבר-דצמבר 1999, כאשר הצליחה להכשיל את כינוס השרים של ארגון הסחר העולמי (WTO), בו משתתפות היום 144 מדינות. אך

למעשה, מאז "ועידת כדור הארץ" בריו דה ז'נרו ב-1992, דואגת החברה האזרחית העולמית לכך שכוחות "הגלובליזציה האליטיסטית" לא יקבעו יותר לבדם- או באמצעות ממשלות חלשות הנשמעות להן- את סדרי העדיפויות העולמיים בנושאי התחממות כדור הארץ, סביבה, זכויות אנוש, הסדרים בין-לאומיים וכיוצא בזה. בזאת הפכה החברה האזרחית ל"כוח השלישי" לצד הכלכלה והמדינה.

שינוי תפקיד המדינה

מדינת הלאום הדמוקרטית המודרנית התפתחה באירופה ובאמריקה הצפונית במאות ה-18-20 במקביל להתחזקות תחושת הערך של הפרט וההכרה החברתית הגוברת בחרותו ושוויון ערכו. היא ביטאה דרגה חדשה של חרות ומעורבות חברתית מצד שכבות גדולות יותר של הציבור. בעזרת המדינה הדמוקרטית הועברה האחריות להתפתחות החברה מידי האליטות השליטות מאז ימי הביניים למעמדות החדשים: למעמד הביניים, לפרולטריון, ולבעלי ההון החדשים.

המדינה החדשה החלה לרכז בידיה את התפקידים החברתיים העיקריים, ושינוי זה ביטא התקדמות גדולה בהתפתחות החברה האנושית.

עיצוב מדינת הרווחה האירופית והאסיאתית הגיע לשיאו בין תום מלחמת העולם השנייה ועד תום המלחמה הקרה. לאחר התמוטטות המשטרים הקומוניסטיים, פונה הקפיטליזם שהפך לגלובלי להפרטה ולליברליזציה של מדינת הרווחה. מול סוג זה של גלובליזציה, מדינת הרווחה אינה יכולה לעמוד. אבל גם אינה אמורה לעשות זאת. אתגרים חברתיים חדשים מחייבים ארגון חברתי חדש.

התפתחות החברתית אינה קופאת על שמריה. מה שהועיל בתקופה אחת הופך למכשול בתקופה הבאה. תחושת החופש האישי של הפרט ורצונו להיות שותף עצמאי בעיצוב התכנים והצורות של החיים התרבותיים, החברתיים והכלכליים הולכת וגוברת. כשם שהוחלפה המונרכיה האוניברסלית של ימי הביניים על ידי מדינת הלאום הריכוזית מוחלפת, היום מדינה זו על ידי צורות חדשות של ארגון חברתי, העונות טוב יותר על הצרכים החברתיים הנוכחיים.

לתפיסות החברתיות החדשות מכנה משותף רחב אחד: הן מדגישות כי המדינה הריכוזית אינה יכולה יותר להגשים את הערכים החברתיים, ולמלא את כל התפקידים שנטלה על עצמה בעבר. על המדינה מוטל היום להגדיר מחדש את תפקידיה בתחומים המובהקים לה, ולשחרר מאחריה את שאר התחומים החברתיים. לצד מושגים קודמים של הפרדת רשויות, מצטרפים לשיח החברתי מושגים חדשים. אנו מדברים על "ביזוריות חברתית" כאשר ברצוננו להדגיש את הצורך לחלוקה היקפית יותר של הכוח לקביעת המדיניות

החברתית ומימושה ברמות הקהילתיות, מקומיות, ואזוריות, באופן התלוי פחות במוקדי הכוח הריכוזיים של המדינה ושל ההון הגלובלי בו הם תלויים. באופן קונקרטי יותר, אנו מדברים על חלוקת כוח "תלת-מיגזרית", (Threefolding) המיושמת בכל רמות הארגון החברתי. כמו כן, נעשה שימוש במונח "שותפויות תלת-מגזריות" (Tri-Sector Partnerships), כאשר מבקשים להדגיש את שיתוף הפעולה בין שלושת המגזרים החברתיים שכבר השיגו מידה של הגדרה עצמית והפרדה בין תפקודיהם השונים. ארגונים בין-לאומיים, ביניהם הבנק העולמי והאומות המאוחדות, למדו כי בלי החברה האזרחית לא ניתן לפעול בתחומים כלכליים וחברתיים, הן גלובליים והן מדיניים. הם משתמשים במושג "שותפויות תלת-מגזריות" כדי לציין את התהוותה של מערכת איזונים חברתית חדשה בין הכלכלה, המדינה, והחברה האזרחית.

החלשות מדינת הרווחה, והחלל החברתי שנוצר

הגלובליזציה היא הכוח המניע את ההתפתחות הכלכלית העולמית, ובעקבותיה גם את ההתפתחות הפוליטית והתרבותית מאז תחילת שנות ה-90. במישור החברתי גורמת הגלובליזציה להחלשות גוברת של מדינת הרווחה הריכוזית. החלשותה ניכרת באיבוד הדרגתי של יכולתה לעצב את כלכלתה, חוקיה ותרבותה על פי רצון האזרחים עצמם, כפי שנהגה לעשות בעבר. על החלל חברתי הנפער מתחרים היום שני כוחות עיקריים: אינטרסים כלכליים של תאגידי ענק וחברות פיננסיות על-לאומיים מצד אחד, וארגונים אזרחיים לא ממשלתיים, הנוצרים מהתאגדויות חפשיות מצד שני. משקלם היחסי של שני הכוחות החברתיים הללו מעצב את האיכות האנושית והערכית השקולה של המדינה בתוכם. המדינה לבדה חסרת אונים בפני המתקפה הגלובלית של תאגידים, אשר רבים מהם חזקים יותר מכלכלתן של מדינות שלמות. ככל שגדלים כוח חדירתם הכלכלי והשפעתם החברתית-תרבותית הכוללת של תאגידי ענק גלובליים, גדלה התמכרותם של ההמונים לצריכת מוצרים דלי איכות בקניוני ה"תרבות" וה"מזון" של הוליווד ומקדונלד, ואילו ממשלותיהם מפריטות ומוכרות את נכסיהן הכלכליים והתרבותיים לאותם התאגידים עצמם. בעוד המדינה הולכת ומתפרקת מהנכסים הכלכליים והתרבותיים המוחזקים בידה, ומאבדת בה בעת את יכולתה לשמור על זכויות אנוש בסיסיות, מבינים יותר ויותר אנשים כי אין לצפות ממנה יותר למלא את תפקידיה המסורתיים.

הכוחות הכלכליים והשפעתם צמחו הרחק מעבר ליכולת של המנגנונים הפוליטיים לרסנם. רק מגזר שלישי עצמאי, שווה ערך בעוצמת השפעתו החברתית למגזר הפוליטי והכלכלי, יכול לאפשר השגת איזון חברתי-ברמה חדשה של הסכמה חברתית-שידמה לאיזון הכלכלי-פוליטי שהשיגה מדינת הרווחה האירופית לאחר מלחמת העולם השנייה.

פשיטת הרגל של מדינת הרווחה: מכירת חיסול של נכסיה הכלכליים, התרבותיים והחברתיים

ברור היום כי המדינה במתכונתה הקיימת אינה מסוגלת לחנך, לנהל את מוסדות הבריאות והתרבות, להגן על הסביבה ולעשות את השימוש החברתי המועיל ביותר בנכסים ובתשתיות הכלכליים של המדינה. הנכסים הציבוריים המופרטים ונמכרים היום מייצגים עמל דורות של כל שכבות הציבור, והם מהווים פרי חברתי יקר ערך. בחוגים יודעי דבר המכוונים את הגלובליזציה הכלכלית בנתיבים מגמתיים, מדברים כמעט בגלוי על כך כי הגיעה עת "הקציר הגלובלי" או "חג האסיף העולמי". בכך הם מתכוונים לתהליך שהתעצם מאוד החל משנות ה-90 של המאה הקודמת: תאגידי ענק וחברות הון על-לאומיים אוספים באירופה, צפון ודרום-מזרח אסיה, מזרח אירופה, רוסיה ודרום אמריקה, את הנכסים הכלכליים והציבוריים העצומים שיצרו מדינות הרווחה הסוציאליסטיות והמדינות הקומוניסטיות במשך המאה ה-20 המופרטים ונמכרים היום בחלק קטן עד מאוד משוויים הכלכלי האמיתי, שלא לדבר כלל על שוויים החברתי הכולל.

ארה"ב מוליכה כמובן את תהליך ההפרטה, אבל מדינות אירופה ואסיה הולכות בעקבותיה, אם מרצון ואם מאונס. ברוב הארצות החלו, או עומדים להתחיל, תהליכי הפרטה רחבי הקף: בתחום הכלכלי מופרטות תשתיות התעשייה, תקשורת, תחבורה, אנרגיה, פיננסים (בנקאות) מים, וקרע. בתחום התרבותי מופרטים בתי ספר ואוניברסיטאות, מכוני מחקר מדעיים, בתי חולים וביטוח רפואי, סוציאלי ופנסיוני, מרכזי אומנות ותרבות. בנוסף, בשל אותם תהליכים, נחלש כוחה של המדינה בהגנה על זכויות האדם, הסביבה, בחקיקה מתאימה ובאכיפת החוק והסדר. הנכסים מועברים לידי קונים שרכשו אותם למטרות רווח בלבד; ואילו ההכנסות מהמכירות זורמות לקופת המדינות אשר בין כה וכה אינן מסוגלות להשתמש בהן לטובת החברה. מהלך זה הוא מוטעה פעמיים: מצד אחד בעצם ההעברה של נכסים ציבוריים מידי "הכלל" (המדינה) לידי "הפרט" (התאגיד) ללא כל מחשבה חברתית רצינית באשר למחיר הכלכלי-חברתי-תרבותי הכולל; ומצד שני, באי ניצול הכנסות הפרטה ליצירת התשתית הכלכלית המתבקשת להבטחת תפקודו של המגזר השלישי והחברה האזרחית.

המונחים הנרדפים "גלובליזציה אליטיסטית" או "גלובליזציה תאגידית" משמשים כדי להעניק שמות חדשים לתהליכים כלכליים המוכרים היטב זה מאות בשנים, דהיינו, התחזקות הגוברת של כוחות ההון הספקולטיבי וריכוז הייצור בתאגידי ענק על לאומיים. דבר זה מסביר את יכולתם לעצב את המציאות החברתית כך שתיטיב לשרת את מטרותם העיקרית: מירוב רווחים המושג לעיתים קרובות במחיר סביבתי, אנושי ותרבותי כבד. מה שמצדיק את המונחים החדשים היא העובדה כי התחזקותם המהירה של כוחות אלו במהלך החצי השני של המאה ה-20 אכן מעניקה להם שלטון חברתי גלובלי חסר תקדים. רבים מ"פירטיים

גלובלים" אלו החסרים כל זיקה ומחויבות לסביבה, חברה ומדינה ממשיים, קונים היום נתחים חיוניים מהתשתית הכלכלית, החברתית והתרבותית של מדינות המאבדות בשל כך את ריבונותן הממשית ויכולתן לנהל את חיי אזרחיהן ברמות היומיומיות ביותר. כאשר נכסי המדינה מוצעים למכירה אזי היא מאבדת את יכולתה לקבוע כיצד תנהג במשאביה הטבעיים, הכלכליים, האנושיים והתרבותיים. השקעות עתק של כספי משלמי המסים במשך דורות מועברות בצורה זו (ובמחירים נמוכים פי כמה משוויים הראלי) לידי תאגידים שאין להם שום זיקה חיובית לצורכי האזרחים במדינות מוכרות הנכסים. אדרבה, בשבילם הסביבה הטבעית, חברתית או תרבותית משמשת רק למטרה אחת: מירוב רווחים חסר רסן ויהיה המחיר החברתי אשר יהיה.

לשם משל בלבד, תאגידי ענק על לאומיים כמו מונסנטו, המפיק רווחי עתק מייצור זרעים מהונדסים גנטית, אינם בוחלים בשום אמצעי כדי להשתלט על החקלאות בעולם. על ידי ניצול כוחו הפיננסי הכביר, מסוגל מונסנטו ל"שכנע" ממשלות להעניק עדיפויות למוצרי התאגיד, למשל, על ידי יצירת תנאים בשוק הזרעים המקומי המייקרים זרעים מתוצרת מקומית וכופים את החקלאים לקנות רק "זרעים גלובליים" של מונסנטו. זרעים אלו מבטיחים יבול טוב אך עברו מניפולציה גנטית הדואגת לכך שלא יהיו פוריים, כדי שהחקלאי יאלץ לקנות זרעים חדשים בכל פעם ולהעשיר את מונסנטו. תאגידים על לאומיים בעלי מוסר חברתי מאיכות דומה- ניתן היה למנות עשרות מהם בתחום החקלאות והמזון בלבד- השיגו זה מכבר שליטה מונופוליסטית בשוק ייצור ועיבוד המזון ברחבי העולם.¹ להלן כמה עובדות מעודכנות לגבי התקדמות תהליך ההפרטה בעולם ובארצות שונות. על פי נתוני הארגון לשיתוף והתפתחות כלכלית (OECD) מתברר כי :

- הערך הכולל של ההפרטות ברחבי העולם ב-1999- היה גבוה מב-1998 ב- 10% והסתכם ברווח של \$145 מיליארדים לממשלות המפריטות.
- המכירה הגדולה בעולם התרחשה באיטליה. הממשלה האיטלקית מכרה 34.5% מחלקה ב-ENEL יצרן החשמל הגדול במדינה, בסכום של 14 מיליארד דולר.
- ההפרטה הכניסה לממשלת צרפת כ- 10 מיליארד דולר לשנה מאז 1997 .
- השלב השני בהפרטת Deutsche Telekom הכניס לממשלת גרמניה 10 מיליארד דולר ב- 1998.

¹ דיוויד קורטן (Korten) היטיב לתאר את תהליך השתלטות התאגידים העל לאומיים על הכלכלה,

החקיקה והתרבות הגלובליים, ברב המכר : When Corporations Rule the World

במהדורה השנייה, קורטן משתמש במושג החברה התלת-מגזרית ע"פ ספרו של ניקנור פרלס : Shaping

Globalization: Civil Society, Cultural Power, and Threefolding

- מדינות מזרח אירופה המתעתדות להצטרף ל-OECD, פולין, הרפובליקה הצ'כית והונגריה, האיצי כנדרש מהן את תהליכי ההפרטה המהווים תנאי לקבלה. למשל, ההפרטה בסקטור הבנקאי לבדו הניבה לפולין 3 מיליארד דולר.

מה מוצע היום למכירה? למעשה, הנכסים הציבוריים בכללותם, אם כי כמובן התהליך מתנהל באופנים ובקצב שונים בארצות שונות. רשימת המכר כוללת:

משאבים טבעיים: בנוסף לאוצרות טבע, כנפט, גז, מחצבים מינרליים, מתכות יקרות, יערות, אשר נמכרו בחלקם הגדול (או למעשה נשדדו), כי לגבי מדינות רבות באסיה, אפריקה, המזרח התיכון, מונח זה מדויק יותר), מוצאים היום למכירה גם משאבים חברתיים וטבעיים שנחשבו תמיד "לנכסי צאן ברזל" של האומה. תאגידים על-לאומיים קונים היום חלקים גדולים מתשתיות הכלכלה הפיזית: אנרגיה, תחבורה ותקשורת, ובמדינות שכבר מאפשרות זאת, גם קרקע ומקורות המים.

תשתיות כלכליות ופיננסיות: הפרטתם מתקדמת בקצב מהיר מאד ברחבי תבל, כפי שראינו לגבי הפרטת תקשורת הכבלים בארץ. מאות מיליארדי דולרים המייצגים את השקעת הציבור במשך דורות (לעיתים מאות שנים), נמכרים לרוב במחירים הנמוכים בהרבה משוויים הכלכלי והחברתי האמיתי.

ביטוח רפואי, סוציאלי ופנסיוני: ארצות הברית הפריטה את הביטוח הרפואי בשנות ה-70 וכיום מעריכים את מספר האזרחים האמריקאיים המבוטחים חלקית או חסרי כל ביטוח רפואי ב-40-50 מיליון נפש, שהם כחמישית האוכלוסייה. מדינות אירופה מתקדמות באיטיות, אמנם, אך בביטחון, בכיוון זה; מצד שני, שני שלישים מאוכלוסיית העולם, כ-4 מיליארד נפש, שארצותיהם עדיין לא הגיעו לשלב מדינת הרווחה המערבית, מאבדים כל סיכוי להגיע לשלב זה אי פעם מכיוון שממשלותיהן הדמוקרטיות, כביכול או בפועל, ממשיכות את מכירות החיסול הנרחבות של נכסיהן הלאומיים, במידה ונשאר כאלו לאחר מאות/עשרות שנות שלטון קולוניאלי מבחוץ ושלטון מושחת מבית.

מוסדות תרבות: בתי ספר, בתי חולים, בתי סוהר מופרטים והופכים למפעלים האמורים להיות נושאי רווחים; אותו הדבר אמור גם, באופנים שונים בארצות שונות לגבי הספורט, אומנויות, מכוני מחקר מדעיים, ואוניברסיטאות.

עליית החברה האזרחית העולמית

עם תבוסת רוסיה וגרורותיה במלחמה הקרה היינו עדים למצעד נצחון גלובלי של המערב בכל החזיתות החברתיות, הכלכליות והתרבותיות. למערב - במיוחד לארה"ב ולמדינות מערב אירופה הכרוכות בה - הייתה סיבה לחגוג: התמוטטות המשטרים הקומוניסטיים והסוציאליסטיים שהתיימרו לקיים תחלופה חברתית בת קיימא לקפיטליזם המערבי, והמרה מואצת של מדינת הרווחה האירופית ששימשה כדגם למדינות מפותחות ומתפתחות ברחבי

העולם מאז תום מלחמת העולם השנייה, וביניהן גם מדינת ישראל, בדגמים חברתיים כמו- אמריקאיים. מתחילת שנות ה-90 של המאה הקודמת אף הוכתרה עליונותו הבלתי מעורערת של המערב בתואר "קץ ההיסטוריה", מושג שהתיימר לנבא כי מעתה ואילך תתממש ההיסטוריה במיצוי נצחון הגלובליזציה המערבית והשלטת ערכיה החברתיים והתרבותיים על כל מדינות תבל. כך לפחות נראו הדברים באופוריה שלאחר התמוטטות הקומוניזם. מעטים שיערו שתוך שנים ספורות בלבד נהיה עדים בלב המערב עצמו להיווצרותו של מאזן כוחות חברתי חדש שיציב בלמים בפני כמה מהשפעותיה החברתיות ההרסניות של הגלובליזציה ויעצב סדר יום חברתי שונה מזה שדמיינו לעצמם מבשריה עד לפני זמן קצר. על מה התבססה תחושת הנצחון הזו ומה גורם היום להתמוטטותה?

גורם עיקרי לעוצמה הבלתי מוגבלת כמעט שיש לכוחות הגלובליזציה האליטיסטית ביחס לאינטרסים סביבתיים וחברתיים נעוץ בהיחלשות הגוברת של יכולת המדינה להבטיח את השוויון והצדק של אזרחיה. המגזר השני אחראי למימוש שוויון ערך האדם באמצעות החקיקה, אשר חייבת להיות מעוגנת היטב בתודעת הצדק של בני-האדם ולהיות מיושמת על ידי המוסדות הדמוקרטיים של המדינה הפוליטית; ככל שהמגזר השני- המדינה הפוליטית- נחלש, הוא מאבד את יכולתו להגן על התרבות, זכויות האדם והסביבה של אזרחי המדינה. ובכן, שקיעת מדינת הרווחה הריכוזית שהחזיקה את רוב מוסרות החברה בידיה במאות האחרונות היא הסיבה העיקרית לנצחון הגלובליזציה האליטיסטית ולאמונה כי הגלובליזציה לבדה תעצב מעתה ואילך את פני החברה האנושית על כל פני כדור הארץ. ומה גרם להתפכחות מחלום אוטופי זה? ההופעה הלא צפויה של כוח חברתי שלישי שנוצר בעת שהמדינה הפוליטית נכנעה והתפרקה מנכסיה. היום המדינה והכלכלה מקבלים כוחות טריים ממקור חדש. פירוש הדבר, שהאפשרות לתמורה חברתית אמיתית טמונה בהתחיות מחודשת של שני המגזרים החברתיים הראשונים באמצעות הכוחות החדשים והצעירים יותר של המגזר השלישי: המגזר האזרחי-תרבותי העולמי המתהווה, של יזמה ופעולה אזרחית חופשית. רק באמצעות אחריות ופעולות חברתיות-מוסריות, חופשיות ועצמאיות, ניתן היום לרסן את הגלובליזציה, לחזק את המדינה בתחומי אחריותה המוצדקים ולעורר מחדש מודעות לזכויות אנושיות וחברתיות. בצורה זו יכול להיווצר איזון כוחות חדש, "תלת מגזרי", בין הדרישות הצודקות במידה שווה של "קפיטליזם" ו"סוציאליזם". המגזר האמצעי, התחיקתי-פוליטי, האחראי לחקיקה וזכויות האדם, שהינו התחום האמיתי של המדינה, ימצא את עצמו במערכת איזונים חדשה, תלת-ערכית, בתווך בין כוחות הכלכלה לכוחות התרבות של החברה האזרחית המתעוררת. מבנה חברתי תלת-מגזרי, בשל יותר, הולך ונוצר על-מנת להחליף את המבנה הדו-מגזרי הישן שמוצה לחלוטין ואשר איננו יכול עוד להתמודד עם הדילמות החדשות אשר נוצרות עקב הגלובליזציה.

ישנם מבין מבקרי הגלובליזציה גם כאלו שאינם רואים מבנה חברתי תלת-מגזרי זה בהתהוותו. אם מציבים בפניהם את האתגר להתקדם ממתחת ביקורת על מוראות הגלובליזציה האליטיסטית לתחלופה חברתית חדשה ויצירתית, הרי למרבית המבקרים, המודעים להיחלשות הנזכרת לעיל של המדינה, אין כל הצעה אחרת מאשר לחזור שוב להתערבות חזקה יותר של המדינה.

הפרדוקס ההיסטורי הנו ברור. בעוד מרבית הארגונים הבלתי ממשלתיים והאינדיבידואלים הפעילים במגזר האזרחי-תרבותי מהווים נציגים של "מגזר שלישי" ההולך ומתהווה של החברה, כלומר, של החברה האזרחית עצמה, הרי שישנם מהם אשר עדיין אינם מכירים בצורה מודעת בקיומו של המגזר החברתי הזה, השייך להם-עצמם. בדרך כלל, הם עדיין מביטים אחורנית על המדינה הפוליטית כתשובה לכל הקשיים. אולם נוכחנו לראות שוב ושוב: אם אותם פעילים נבחרים לבסוף, הם הופכים לחלק מן המבנה הדו-מגזרי הישן של כלכלה-מול-מדינה, ולרוב הם נוכחים לראות כי בהעדר פתרונות חברתיים חדשים ויצרתיים לאותה דיכטומיה ישנה ובלתי פתורה הם נאלצים לחזור על אותן פשרות מביכות, לאותו מאבק, בין "קפיטליזם" ל"סוציאליזם".

אלא שמגזר שלישי הופך יותר ויותר בעל השפעה הודות לארגונים הבלתי ממשלתיים ולאנדיבידואלים יצרתיים רבים בכל רחבי העולם, וזאת בדיוק משום שהוא מייצג את עקרון החופש (הוולנטריות): יזמה אזרחית-תרבותית, חברתית ומוסרית-רוחנית, אשר חייבת להיות מובדלת ממדינה/ממשלה ומכלכלה/עסקים. המשמעות של מגזר חברתי שלישי זה מתחילה אף להיות מובנת יותר על-ידי מדעי החברה, אשר מתחילים להכיר בקיומו של מגזר שלישי בחיים החברתיים, לצד הכלכלה והפוליטיקה. באחד המחקרים המקיפים ביותר בנושא נאמר כי:

"אנו מבינים 'חברה אזרחית' כתחום של יחסים חברתיים הנמצא בין כלכלה למדינה; תחום זה מורכב מעל לכל מקשרים בלתי-אמצעיים... התנועות החברתיות והצורות השונות של תקשורת ציבורית; החברה האזרחית המודרנית נוצרת באמצעות צורות של ניהול-עצמי והנעה-עצמית".²

המחקר של כהן ואראטו מהווה חלק ממספר הולך וגדל של מחקרים במדעי החברה, המכירים בהתהוותו של מבנה חברתי תלת-מגזרי ו"חלוקת עבודה" בתוך הגוף החברתי. אולם, לא מדובר כאן רק בשינוי תיאורטי, אלא בשינוי חברתי ממשי הקודם לו. המחקר האקדמי עוקב בהיסוס- ולרוב באיחור ניכר- אחרי השינויים החברתיים. בעוד אנשי מדעי

J. Cohen and A. Aarato, Civil Society and Political Theory, 1997, p. ix²

החברה חלוקים ביניהם האם, ובאיזה מידה, קיימת "חברה אזרחית" ככוח חברתי עצמאי, ניכרת בברור השפעתה על מדיניות הכלכלה, המסחר, החקיקה והתרבות הגלובלית. השפעתה של החברה האזרחית הגלובלית בתחומים אלו התחזקה עד כדי כך, שחוגים מובילים בממסד הכלכלי-פיננסי-פוליטי הגלובלי נאלצים להביא בחשבון את ערכיה ועדיה החברתיים בכל הרמות של פעילותם.

המרקם העולמי החופשי של ארגונים לא ממשלתיים או ארגוני החברה האזרחית הפועלים בתחומים תרבותיים וחברתיים מגוונים מוכר היום בתור "החברה האזרחית הגלובלית" (Global Civil Society). הוא מהווה כוח ששפעתו גוברת בכל תחומי החיים. לצד השפעתם הציבורית על התפתחויות פוליטיות וכלכליות עולמיות, הנעשית על ידי קואליציות רחבות של ארגונים אזרחיים עולמיים, מעורבים רוב ארגוני החברה האזרחית בעולם ובארץ בעיקר בפעילויות חברתיות יוצרות בתחום התרבותי והרוחני: חינוך, חקלאות ורפואה משלימים, שמירת הסביבה והגנה על זכויות האדם, מיעוטים, נשים, זקנים, חולים וילדים; הם פועלים ליצירת דגמים של כלכלה קהילתית וסולידרית, המבוססת על שיתוף-פעולה בין יצרנים, צרכנים וסוחרים, ופיתוח רעיונות חדשים בתחום העסקי, כולל עידוד השקעות מוסריות למטרות חברתיות והקמת בנקים שמטרתם מימון יוזמות תרבותיות וחברתיות. בעשור האחרון של המאה הקודמת חלה התקדמות רבה בשיתוף הפעולה העולמי בין הארגונים של החברה האזרחית.

בארצות רבות, בעקבות היחלשות השירותים הציבוריים המנוהלים על ידי המדינה, עוסקים ארגוני אזרחים בפיתוח בתחומים שעד כה היו נחלת המדינה לבדה. למשל, במקום להעביר את השליטה בבתי-הספר, בתי החולים, ביטוח רפואי ותרבות משליטת המדינה לשליטת תאגידיים על-לאומיים הפועלים למטרות רווח, בוחרים אזרחים ואנשי המקצוע בתחומים אלו להקים ארגונים לא-ממשלתיים החופשיים הן משלטון התאגידיים והן משלטון המדינה, וממומנים על ידי הציבור הנהנה משרותיהם, מתרומות, וממשקיעים המבכרים השקעות בעלות ערך חברתי ותרבותי מוסף. בנוסף לכך, שינויים מתחוללים לעיתים גם בלב אוליגרכיות היצור והממון. תאגידיים על-לאומיים לא מעטים מבקשים היום, בשל המחאה הציבורית הגוברת נגד השפעותיהם הסביבתיות, החברתיות והתרבותיות ההרסניות, אחר שיתוף פעולה עם ארגוני החברה האזרחית, ולא תמיד לצרכי תדמית בלבד. בעוד ששיקור תשומת הלב של התקשורת נמשך לביטויי המחאה של החברה האזרחית, בעיקר נגד כוחות הגלובליזציה האליטיסטית, ניתן גם למצוא הבנה הולכת וגוברת לתפקידיה החברתיים הבונים. בהקשר זה אנו קוראים ב"אינטרנשיונל הראלד טריביון": "הם [הארגונים הבלתי ממשלתיים] נקראים המגזר השלישי, לצד המדינה והמגזר הפרטי. הם מציעים אפיק חדש לאחריות חברתית ולגישה דמוקרטית, במקום שבו שלטו תמיד בכיפה הממשלה או המסחר. ... הם מהווים כוח רב עוצמה בניהול של יחסים בינלאומיים ובהתפשטות החברה האזרחית מעבר לגבולות בין מדינות."

אנו רואים כאן כי מה שתארנו לעיל, דהיינו, המודעות הגוברת ביחס ל"פרספקטיבה שלישית" על שאלות חברתיות, הולכת ומתחזקת:

"ישנם דברים שצריכים להעשות שממשלות לא יכולות לעשות או לא רוצות לעשות, וישנם דברים שמוטב שלא יעשו, אולם אשר הארגונים הבלתי ממשלתיים, שהם ספונטניים ומאורגנים גם יחד, יכולים להביא לכלל הגשמה. הארגונים הבלתי ממשלתיים נוצרו בכדי למלא את הפער הזה. הם מונעים ריכוז כוחות גדול מדי מצד אחד, ומעודדים מיקוד של כוחות בבעיות ספציפיות, מצד שני".³

עליית החברה האזרחית בעיני מנהיגות הגלובליזציה האליטיסטית

בעת האחרונה, הופנתה תשומת לב רבה לכוחה העולה והישגיה של החברה האזרחית הגלובלית, במיוחד ב"חלונות הגבוהים" של מעצבי מדיניות הגלובליזציה האליטיסטית. הבה נבחן מקרוב כמה מההתייחסויות להישגי החברה האזרחית העולמית כפי שנשמעים היום בחלונות הגבוהים ביותר של הממסדים הכלכליים והפוליטיים התומכים בגלובליזציה האליטיסטית. הם היו הראשונים להכיר ב"שינוי מאזן הכוחות" העולמי הדרמטי המתרחש כאשר המגזר החברתי השלישי נעור לחיים ומצטרף למאבק הכוחות הגלובלי, מכיוון שהם חשו מקרוב את השפעתה של החברה האזרחית הגלובלית ואת יכולתה לקבוע בתחומים מרכזיים את סדר היום העולמי.

מאמר בשם "שינוי מאזן הכוחות" (The Power Shift) התפרסם במהדורת ינואר-פברואר, 1997, של הביטאון "יחסי חוץ" (Foreign Affairs) מהשופרות המרכזיים של הממסד הכלכלי-פוליטי הגלובלי. הכותבת, חברה בכירה ב"מועצה ליחסי חוץ" האליטיסטית (Council on Foreign Relations), ג'סיקה ט. מת'יוס (Jessica Mathews), טוענת כי "סוף המלחמה הקרה... הביאה לחלוקה מחדש של הכוח בין מדינות, שוק והחברה האזרחית". ארגונים בלתי ממשלתיים [NGOs], שהם הכוחות המניעים בחברה האזרחית, "מעניקים יותר סיוע רשמי להתפתחות מאשר כל מערכת האו"ם. בארצות רבות הם מסייעים בערים ובכפרים בהתפתחות קהילתית, בחינוך ובתחום הבריאות, באופן שממשלות רעועות כבר לא מצליחות להתמודד עמו... יותר ויותר, הארגונים הבלתי ממשלתיים מסוגלים לדחוף ולהזיז אפילו את הממשלות הגדולות ביותר."

³ International Herald Tribune 17.1.1999

מת'יוס מצביעה למקום ולזמן שבהם היא מאמינה שהחברה האזרחית, דרך הארגונים הבלתי ממשלתיים שלה, נכנסה למבנה הכוחות של החברה הגלובלית באופן שאין ממנו חזרה. זה התרחש ב"ועידת כדור הארץ" (Earth Summit) בריו דה ז'נירו בשנת 1992:

"... ארגונים בלתי ממשלתיים הציבו את המטרה של קיום משא ומתן על הסכם לפיקוח על גזים הקשורים לאפקט החממה הרבה לפני שהממשלות היו מוכנות לעשות זאת. הם הציעו את הרוב הגדול של מבנהו ותוכנו של הסכם זה, והפעילו את הלחץ הציבורי בכדי לאלץ חתימה על אמנה אשר למעשה אף אחד אחר לא חשב שתהיה אפשרית בתחילת השיחות.... כתוצאה מכך, הצירים השלימו את הסכם המסגרת לתנאי אקלים גלובליים תוך פרק זמן קצר ביותר במונחים דיפלומטיים - 16 חודשים - למרות האופוזיציה מצד שלושת מייצרות הנפט הגדולות: ארצות הברית, רוסיה וערב הסעודית. האמנה נכנסה לתוקף תוך זמן שיא של שנתיים... וזאת תוך השלכות פוטנציאליות אדירות לכל משק בעולם."

מבצע מוצלח אף יותר של ארגונים בלתי ממשלתיים בשנים 8 - 1996 הובילה לביטול של המשא ומתן החשאי של ארגון 29 המדינות המפותחות בעולם להשיג "הסכם רב-צדדי לגבי השקעות" (Multilateral Agreement on Investment, or MAI). מאבק אדיר זה התרחש הרחק מן התקשורת המסחרית וה"חופשית", שבה הוא בא לביטוי באופן נדיר בלבד ותמיד לאחר מעשה. רק בעזרת המוביליזציה העצומה שמאפשרת רשת האינטרנט, בה מאות אלפי ארגונים בלתי ממשלתיים שיתפו פעולה במבצע זה, ניתן היה לקבל מושג ביחס למאמצים הכבירים ולמאמצי הנגד אשר הושקעו שם. דובר מרכזי נוסף של הממסד הכלכלי-פוליטי הגלובלי, הביטאון "מדיניות חוץ" (Foreign Policy) הקדיש מחקר מיוחד לתופעה החדשה במהדורת סתיו 1998, תחת הכותרת "השפעה גלובלית - ארגונים בלתי ממשלתיים בפעולה":

"ראו את ה'נצחון' שארגונים בלתי ממשלתיים השיגו לאחרונה", כתב עורך הביטאון, "כאשר הם שיתקו את המאמצים שנעשו על ידי 'הארגון לשיתוף פעולה ופיתוח בתחום הכלכלי' (OECD), קבוצה המורכבת מ-29 המדינות המתועשות הראשיות בעולם, בכדי לכתוב את טיוטת 'ההסכם הרב-צדדי להשקעות'. הסכם זה אמור היה לקבוע סטנדרטים משותפים לטיפול בהשקעות חוץ על ידי הארצות המארחות... מאות ארגונים בלתי ממשלתיים מכל הגדלים, הלאומים ותחומי העניין פעלו כנגד הסכם זה, בהשתמשם באחד המניעים החשובים ביותר של הגלובליזציה, האינטרנט, בכדי למנוע יוזמה שנועדה לחזק עוד אחד מן הכוחות הכבירים ביותר של הגלובליזציה, השקעות החוץ."

מה שעורך "מדיניות חוץ" אינו שש לתאר, מסיבות מובנות, הוא באיזה אופן בדיוק אמור היה הסכם ה-MAI "לחזק עוד אחד מהכוחות הכבירים ביותר של הגלובליזציה". למעשה, ההסכם אמור היה לצמצם בצורה דרסטית את ריבונותה הכלכלית והחברתית של המדינה במיוחד בתחום הפיננסי ולהפוך את נכסיה הלאומיים לטרף קל להון ספקולטיבי גלובלי. התהליך שגרם בשנים 8-1997- למשבר, שמוטט את כלכלות וחברות מדינות דרום-מזרח אסיה היה מקבל בזאת חותם חוקי ותקדימי בין לאומי.

בנאום הפתיחה שלה כנשיאת *Carnegie Endowment* (ושינגטון די.סי., 15 ביוני 1997), נתנה מת'יוס ביטוי מדויק לדאגתה ביחס לאפשרות ש"שינוי מאזן הכוחות" בעניינים גלובליים עשוי להחליש את ההשפעה של הממסדים הפוליטיים המסתמכים על מבני-הכוח הכלכליים הגלובליים. היא העירה כי חיוני "... להבין מה ארגון בלתי ממשלתי יכול לעשות בימינו ובתקופתנו, שכן גם קרקע זו נעה באופן דרמטי מתחת לכפות רגלינו."

תחילתו של איזון חברתי תלת-מגזרי

כפי שמציין ניקנור פרלס (Nicanor Perlas) ממנהיגי החברה האזרחית בפיליפינים ובעולם, בספרו, *עיצוב הגלובליזציה: חברה אזרחית, עוצמה תרבותית, תלת-מגזריות*⁴, לחברה האזרחית שני תפקידים מרכזיים: הראשון הוא "הגנה תרבותית" ונועד למערכת בלימה נגד ההשפעה החברתית ההרסנית של כוחות הגלובליזציה האליטיסטית. תפקיד זה שם את הדגש על "מה לא יעשה"- על הסכנות לסביבה, לזכויות האדם, לחרות האנושית. התפקיד השני הוא תפקיד חברתי יצירתי. כאן החברה האזרחית פועלת ליצירת ממשויות חברתיות ותרבותיות חדשות בכל תחומי החיים. עליה לקחת את מקומה של המדינה הנחלשת בתחומי התרבות, החינוך, הסביבה, ובמקביל לבנות מערכי שיתוף פעולה תלת-מגזריים עם המגזר הכלכלי והממשלות.

בעוד סוציולוגים ממשיכים להיות חלוקים ביניהם לגבי ההגדרות של מהות ותפקוד "החברה האזרחית", במציאות החברתית היא מהווה כבר כוח חברתי חדש ונמרץ המתגבש והולך. החברה האזרחית פועלת בתחום המגזר השלישי. המגזר השלישי מאופיין בכך שהארגונים הפעילים בו הם חוץ פוליטיים ואינם עובדים כדי להשיג רווח כלכלי. לשלושת המגזרים

⁴ Nicanor Perlas, *Shaping Globalization: Civil Society, Cultural Power and Threefolding*, CADI and GlobeNet3 Publication, Manila and NY, 2000; www.globeNet3.org

אופנים שונים של התארגנות עצמית, ושלושה מקורות סמכות שונים, ועלינו להכיר בתוקף המיוחד לכל אחד מהם.

המגזר הראשון, הכלכלי, מקבל את סמכותו מתוקף יצירתו הכלכלית הממשית, ביצור, שיווק וצריכה של מוצרים, וביצירת הערך המוסף- הרווח או ההון- המאפשר את ההתפתחות הפיזית של מוסדות מגזרי הכלכלה, המדינה והתרבות.

המגזר השני, הפוליטי, מקבל את סמכותו על ידי תהליך הבחירות הדמוקרטי, ונציגיו הנבחרים הנם בעלי סמכות לחוקק את החוקים המחייבים כל אדם.

המגזר השלישי, התרבותי-אזרחי, מקבל את סמכותו החברתית מתחום הרוח והתרבות: מיכולתו ליצור בתחום הרעיוני והערכי. זהו המגזר בו נוצרים הערכים והרעיונות החברתיים המעניקים משמעות, זהות ויעוד לחיים החברתיים בכלולותם, במגזרי התרבות, המדינה והכלכלה.

חופש הוא הערך המרכזי של המגזר השלישי, התרבותי-אזרחי. הזכות השמורה לכל אדם לקבוע באופן אישי את ערכיו, רעיונותיו, אמונותיו, וליצור ולצרוך שרותי חינוך, בריאות, תרבות, על פי העדפותיו האישיות.

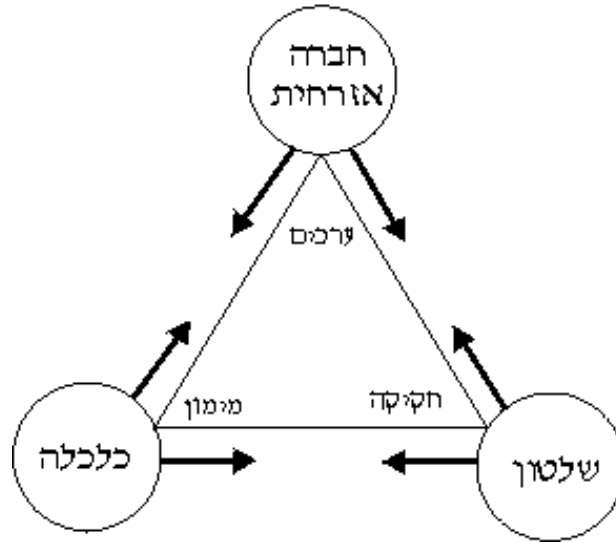
שוויון הוא הערך המרכזי של המגזר השני, הפוליטי-שלטוני, בו מוכר שוויון ערך האדם, ונחקקים חוקים שתפקידם לבסס שוויון זה בכל תחומי החיים.

שיתוף-פעולה (אחוזה, סולידריות) הוא הערך המרכזי של המגזר הראשון, הכלכלי, מכיוון שרק על ידי יצירה של שיתוף פעולה מודע ומאורגן בין היצרנים, הצרכנים והמשווקים, ניתן להגיע לקביעה אנושית, חברתית, משותפת, של מחירי המוצרים, ולהפוך את התהליך הכלכלי לתהליך אנושי ממשי.

במגזר השלישי, התרבותי-אזרחי, יוצרת החברה האזרחית את ה"הון החברתי" הבסיסי של החברה, המהווה את סך כל הערכים, הרעיונות, היצירות, הגילויים וההמצאות הנוצרים בחברה כלשהי. הון זה הזורם אל החברה דרך חינוך, אומנות, רפואה, מדע, דתות ומסורות, והנחלה של ערכים ומשמעויות החודרים לחיי היומיום של בני האדם באשר הם, הוא שמאפשר לחברה לצמוח ולהשתנות במובן הערכי והיצירתי "מלמעלה", כשם שההון הפיננסי הנוצר במגזר הכלכלי מניע את התפתחותה הפיזית של החברה מ"למטה". בתווך, קובעת מערכת החקיקה הפוליטית את הוויסות והאיזון בין דרישות הכלכלה והתרבות. היא עושה זאת בכך שהיא מעגנת את זכויות האדם בחוקים המחייבים את כל האזרחים במידה שווה, מבלי להתייחס לכמות ואיכות ההון הפיננסי והחברתי שבידם.

האיזון החברתי החדש, התלת-מגזרי, מהווה "משולש חברתי שווה צלעות": מצב של איזון חברתי דינמי, בו שלושת הכוחות **שווי ערך** במשקלם החברתי, ואחראים על תפקודים חברתיים שונים:

המבנה החברתי התלת מגזרי

כשל מרכזי של החברה האזרחית: הפוליטיזציה

הנסיגה שנצבר בחיים האזרחיים במזרח אירופה, דרום אפריקה, דרום אמריקה, ומדינות מרכז אירופה, מלמד שחברות אזרחיות מאבדות את השפעתן הציבורית והפוליטית כאשר הן הופכות את עצמן למפלגות פוליטיות. זהו כשל מרכזי החוזר ונשנה. וצלב האוול, נשיא צ'כיה, מסביר את הקשר בין החלשות החברה האזרחית בארצו להתפתחות הדמוקרטיה הפוליטית. הוא טוען כי טעותה המרכזית של החברה האזרחית היתה ההנחה כי מהרגע שבו התמוטט המשטר הקומוניסטי בעקבות "מהפכת הקטיפה" שהונהגה על ידי החברה האזרחית הצ'כוסלובקית והשלטון הפך לדמוקרטי, אין צורך עוד בחברה אזרחית מאורגנת כישות בעלת תחומי אחריות חברתית מוגדרת. כולנו רצינו להיות מנהיגים פוליטיים של המדינה החופשית, שלמענה נאבקנו שנים רבות, ואמנם הפכנו להיות מנהיגים של דמוקרטיה מערבית לכל דבר, אבל בה בעת הזנחנו את היצירה הנמשכת של חברה אזרחית לא מפלגתית. השלכנו את הסולם שעליו טיפסנו, וגילינו מאוחר מדי שהמערכת הדמוקרטית-פוליטית שיצרנו, איבדה את שורשיה האזרחיים האוטנטיים. במבט לאחור, טוען האוול, זו היתה טעות מכרעת. לאחר עשר שנות דמוקרטיה התחוויר לו כי גם משטר דמוקרטי חייב מגזר שלישי חזק ובעל אחריות חברתית ממשית, המתבטאת בניהול החינוך, התרבות, המחקר, הדתות, מחוץ למוסדות המדינה הפוליטית (Havel, 1999).

תופעה דומה נצפית גם בגרמניה. "הירוקים", בטרם הפכו למפלגה פוליטית, יצגו כוח חברתי ומוסרי בעל השפעה גדולה. מאז, נמצא כוחם המוסרי והשפעתם הציבורית בירידה, ומסתבר כי יכולתם להשפיע על המערכת הפוליטית- אשר בראשה הם יושבים בשנים האחרונות- לא רק שלא גברה בצורה משמעותית, אלא שהיא הולכת ופוחתת.

רק חברה אזרחית עצמאית, המעוגנת במגזר שלישי אוטונומי, חוץ מפלגתי וכלכלי, מסוגלת להפעיל את מלוא כובד משקלה הציבורי והמוסרי, ולהפוך לכוח רב עוצמה המשפיע על הפוליטיקה ועל הכלכלה. החברה האזרחית אינה אמורה **להפוך** למפלגה פוליטית, אלא להשפיע על הכוחות הפוליטיים לאמץ את התפיסה החברתית התלת-מגזרית.

ככל שעצמאותה גדולה יותר, גדולה יותר השפעתה התרבותית, הפוליטית והכלכלית. זהו חוק היסוד של החברה האזרחית.

האמונה במדינת הרווחה ה"כל יכולה" גורמת לשיתוק הכוחות הכלכליים מכאן והתרבותיים מכאן. על המדינה לעסוק בהבטחת שיוויון ערך האדם באמצעות חקיקה מתאימה, ולא לנהל את הכלכלה והחינוך. יעסקו אנשי מעשה בכלכלה וינהלו אנשי חינוך את החינוך, בעוד שהפוליטיקאים יתרכזו במלאכת החקיקה, הסדר והבטחון.

עליית החברה האזרחית בישראל

חברה אזרחית עצמאית ומודעת לעצמה נוצרת כאשר מתברר כי לא די בדמוקרטיה פורמלית כדי להבטיח חיים אזרחיים תקינים. באופן טבעי, כל עוד היתה מדינת ישראל בשלבי הקמה ראשוניים, היווה עצם קיומה ערך עליון, ומיטב הכוחות האזרחיים התגייסו להגנתה ובנייתה. כאשר קיום המדינה מובטח מתפנה, החברה האזרחית למאבק למען איכות החיים האנושיים במדינה. המוסדות הפוליטיים והכלכליים ששרתו את טובת המדינה ואזרחיה אינם מסוגלים עוד למלא את תפקידם. במקרים הולכים ורבים, הופכים מוסדות השלטון ודרכי ניהולם, לעויינים ממש את זכויות האדם וצרכיו הבסיסיים ביותר. בישראל מתהווה היום לראשונה ניכור בין האזרחים למוסדות המדינה והמשק. במדעי המדינה והחברה מדברים על ניכור כזה כעל שלב המעיד על התבגרות החברה. אין זה שלב שיש להעריכו כשלב "שלילי", הגם שהוא מלווה בתופעות לוואי חברתיות מכאיבות. יתרונו בכך שהוא פותח פתח לאפשרות של פעילות אזרחית חופשית מעבר למסגרות הפוליטיות. זוהי הסיבה לכך כי יותר ויותר אזרחים פונים לפעולה אזרחית חפשיה. הם מפסיקים להמתין באופן סביל להשתנות חברתית שתבוא מאליה. הם מבינים כי אין טעם עוד בהמתנה ל"מנהיג הטוב" הגואל, או למפלגה המוצלחת במיוחד, ש"תעשה את זה" בשבילם ובמקומם. הם מבינים גם עד כמה כרוכים הכוחות הפוליטיים, משמאל ומימין כאחד, בכוחות ההון והתאגידים הישראליים והגלובליים. הם אינם שותפים לאמונה בכוחות המיטיבים של

"השוק החופשי", שכן הם יודעים שמה מסתתר באמת מאחורי מונח זה היא העובדה שבשנים האחרונות, באמצעות תהליכי הפרטה של תשתיות הבנקאות, האנרגיה, התקשורת והתחבורה מעבירה מדינת ישראל נכסים ציבוריים שנבנו בעמל רב על ידי הציבור מאז קום המדינה ובדרך כלל תמורת חלק קטן מאד משוויים האמיתי, לידיהם של כוחות ההון והתאגידים, המרוכזים בידי אנשים / משפחות בודדים. אנשים המבינים תהליכים פוליטיים וכלכליים אלו הם הנרתמים היום לפעולה בחברה האזרחית המהווה מגזר חברתי שלישי לצד המגזר הפוליטי והמגזר הכלכלי.

משימתה המעשית של החברה האזרחית בישראל

מטרתה המרכזית של החברה האזרחית בישראל היא לפעול להפצת הרעיון, ובעקבותיו, גם המימוש, של מבנה חברתי חדש, תלת-מגזרי, שיחליף את המבנה הדו-מגזרי הקיים. בפני החברה האזרחית בישראל מוצבות היום המשימות הבאות:

ראשית, התארגנות עצמית. ופיתוח מודעות לעצם קיומה, משמעותה, ויעדיה של החברה האזרחית בישראל. למטרה זו מוקם כעת "השולחן העגול" של ארגוני החברה האזרחית בישראל. "השולחן העגול" יהווה מקום למפגש, שיחה, הכרות הדדית, וגיבוש התפיסה החברתית התלת-מגזרית ותפקידה של החברה האזרחית במסגרת תפיסה זו.

שנית, יצירת שני "שולחנות עגולים" נוספים. החברה האזרחית תסייע ליצירת שני "שולחנות עגולים" נוספים: "שולחן עגול" של המגזר השלטוני בישראל (מקומי, אזורי, עירוני, לאומי), ו"שולחן עגול" של אנשי עסקים, כלכלנים, יצרנים, ובנקאים, התומכים בתלת-מגזריות וחותרים ליצירת שותפויות תלת-מגזריות בכל הרמות של החברה הישראלית.

שלישית, "השולחן המשותף", התלת-מגזרי. סביב השולחן העגול הרביעי ישבו השותפים לשלושת השולחנות העגולים. זהו המקום בו יוצרו השותפויות התלת-מגזריות, המהוות את היסוד למבנה חברתי חדש בתכלית. שותפויות כאלו תיווצרנה ברמת הקהילה המקומית, ברמת האזור, הישוב הכפרי והעירוני, ברמה הלאומית, ובמגוון השילובים ביניהן.

ד"ר ישעיהו בן-אהרן

מרצה לפילוסופיה ופעיל בפיתוח החברה האזרחית בארץ ובעולם.

מחקרים בתחום הרוחני, אקדמי, וחברתי :

ד"ר בן-אהרן חוקר את התפתחות התודעה, המדע והאידיאות בעת החדשה, ומרצה וכותב בנושאים אלו בארץ, אירופה וארה"ב. בתחום החברתי הוא חוקר את השפעות הגלובליזציה על התרבות, המדיניות והכלכלה בארץ ובעולם, ועלייתה של החברה האזרחית במגזר השלישי.

הוא יוזם ושותף להקמת "הפורום הבינתחומי למחקר של הפרדיגמה החדשה במדעים, פילוסופיה, ואומניות", המוקם בשנת 2002 בשיתוף עם קבוצת אנשי מדע והגות, ומשכן האומנים בהרצליה.

פרסומיו בתחום החברתי כוללים את הספרים: *האידיאל הרוחני החדש והנוף החדש של הקיבוץ (1987)*, *חברה אזרחית בישראל- טיטה לאמנה חברתית חדשה (2001)*.
הספר: *America's Global Responsibility* רואה אור בארה"ב בשנת 2003.

יוזמות חברתיות:

החל מ-1982 ד"ר בן-אהרן מיסד את קיבוץ הרדוף בגליל המערבי כמרכז למוסדות חינוכיים, שיקומיים, אקולוגיים, ואומנותיים משלימים.

ב-1999 מקים בצוותא עם ניקנור פרלס, פיליפינים, ופעילים חברתיים מ-15 ארצות, את הארגון הבין-לאומי: *Global Network For Threefolding* (www.GlobeNet3.org) שמטרתו לקדם את ישום הרעיון החברתי התלת-מגזרי בעולם.

החל משנת 2000 מקים את ארגון "פעילים למען חברה אזרחית בישראל" (חא"י) שנועד לתמוך בתהליכי הארגון העצמיים של החברה האזרחית בישראל. (כתובת אתר הבית של חא"י היא: www.civilsociety.co.il)

ד"ר בן-אהרן נשוי ואב לשניים.

כתובתו:

ישעיהו בן-אהרן, הרדוף, ד.ג. המוביל

17930

טלפקס: 04-9095276

beaharon@barak-online.net-mail:

או:

ד"ר ישעיהו בן-אהרן, החוג לפילוסופיה

אוניברסיטת חיפה

הר הכרמל, חיפה

31905